

Sand Play

Zandspel en de beeldende kunst van het luisteren

Sand Play is een vorm van speltherapie. De therapeut biedt een kind of een volwassene een zandbakje van zo'n 60 x 70 cm (aan de binnenkant blauw) aan. Een massa spulletjes zoals diertjes, poppetjes, autootjes, natuurlijke objecten etc. zijn de elementen die de speler/verteller kan gebruiken om zich uit te drukken. De therapievorm ontstond in een Jungiaans therapeutische context.¹ Het behelst een vrije vorm van therapie die het kind ruimte biedt om 'om contact te maken met de innerlijke symbolische wereld'. Volgens mij hoeft je geen Jungiaan te zijn om te ervaren dat het spelen met beelden (of klank) even ruimte laat tussen de woorden. Die kleine ruimte waarin het subject verschijnt en zo elk verhaal een Waarheid toekent.

Lisa koos Sandplay als medium om in dialoog te gaan met kinderen en jongeren; een dialoog tussen hen en de wereld. Doorheen de beelden van hun spel en hun vluchtverhaal kan je hen zelf horen: kinderen zoals we zelf ooit waren, zoals we zelf nog zijn: kleine breekbare sterke mensen.

WARP – coup de Ville 2020– Lisa Matthys

4 tieners, 4 beeldvertellingen

Ze komen alle vier uit conflictgebieden en vluchtten als kind hun land uit. De odyssee bleek vaak lang en gevaarlijk als in een avonturenfilm zonder helden. Ze werden afgetroggeld, bedreigd en bedrogen, opgejaagd door grenspolitie en obscure migratiewetten. Ze leerden andere vluchtelingen kennen en zagen hen vaak afhaken, verdwijnen of sterven. Soms lange jaren van onzekerheid en nieuwe omzwervingen in het vrije Westen verhinderden hen rust te vinden en opnieuw te wortelen. Tot ze tenslotte eindelijk asiel kregen en een papier waardoor ze terug mens werden.

Alle vier reisden ze met familie. Ze lijken niet getraumatiseerd maar hun verhaal liet wel diepe sporen na. Sporen als de krassen in een vinylplaat niet diep genoeg om te blijven hangen maar toch nooit meer gaaf. Het zijn nu vrolijke pubers tussen 13 en 15 jaar met smartphones en TikTok. Vrij snel leerden ze zich behoorlijk goed in het Nederlands uit te drukken en weven een brug tussen de cultuur van hun ouders en de nieuwe. Jongeren zijn wendbaar en soepel als jonge loten.

Nu zijn ze zeker van hun verblijf en gaan ze naar school. De ouders trekken zich uit de slag in hun nieuwe onderkomen waar de dood niet meteen om de hoek loert.

We hebben de jonge mensen niet laten spreken over hun vaders en moeders die de tocht hebben overwogen en geregeld. De ouders die, ondanks alles moeilijkheden, hen hebben

¹C.G. Jung is de psychoanalyticus die het collectieve onbewuste uitvond.

gedidst. Toch hoor je in de verhalen hoe zij in hun vastberadenheid en zorg, hun kinderen bescherming boden. Al slaagden ze er niet altijd in om hun kroost te behoeden voor de ontberingen die zo'n vlucht teweegbrengt, ze bezorgden hen wel een psychologische beschutting. Vertrouwen in hun ouders en een gedeelde hoop lijken hen behoed te hebben voor trauma.

Toen Lisa hen uitnodigde om hun verhaal vertellen, gingen ze hier graag op in. Ze zouden deel uitmaken van een kunstwerk/documentaire. Sandplay zou het middel zijn zodat ze hun verhaal aanschouwelijk zouden kunnen vertellen; beelden die woorden ondersteunen. Uiteindelijk bleken de woorden belangrijker; het is het verhaal dat telt.

Adham 13jaar, Gaza strook

Hij bruist van energie zoals het zijn leeftijd past. Spontaan – je moest eens weten wat ik meemaakte – vertelde hij zijn verhaal toen we nog op de anderen stonden te wachten.

Hij vertelde over het bombardement waardoor ook het familiehuis werd geraakt. Het was spannend, maar hoe erg ook, het was dramatisch niet traumatisch. Hij oreerde ook terwijl hij het met zijn handen uitbeelde, hoe een raket het huis van zijn grootvader torpedeerde. Toen zag ik even de ontzetting in zijn ogen en dan weer die gerustheid dat het voorbij is (toch voor hem).

Later verduidelijkte hij in zijn Sandplay-verhaal, snel samenvattend, hoe tanks, bulldozers, soldaten en vliegtuigen regelmatig de huizen in ruïnes veranderden. Het lijkt willekeurig en iedereen komt ooit aan de beurt. Die ene keer overkwam het hun gezin. Hij was 11 jaar oud toen ze vluchtten.

Hun weerwerk was niet meer dan stenen slingeren; kwajongens wel eens iets gooien naar de kwaai buur maar dan menens. Voor hen betekende het ook een beetje waardigheid. Hij toonde hoe je slingert en hoe ver zo'n steen kon vliegen. "Tot over De Muur!", verduidelijkte hij met trots alsof die ene steen een handvol Israëliische soldaten mores leerde.

Hij herinnerde zich hun familieuitstap naar zee. De afstand tussen de muur en de zee bedraagt amper 30 km. Ze reden met een auto van een nonkel met z'n achten: drie vooraan en vijf achterin. Armoede vindt oplossingen om een 'luxe' te creëren. Eigenaars lenen zomaar hun auto uit.

Die grote muur kwam spontaan terug toen hij en Mido even experimenteerden met het zand. Adham maakte een muur over de hele lengte door met zijn twee handen het zand samen te persen. Dan groef hij omzichtig een gat doorheen de constructie. Toen hij zag dat ik het opmerkte, lachte hij triomfantelijk. Tegen die overmacht was een tunnel een leep verweer; net zoals stenen slingeren maar van een hogere categorie.

Hij en zijn gezin vluchtten via een tunnel Egypte in. Hij laat behalve herinneringen familie achter en ook vrienden, zijn makkers die nu zonder hem moeten overleven. Het puin mist hij niet.

Fatima 15j en Mido, 14j; Mosul, Irak

Broer en zus gaven hun verwantschap aan, elkaar aanwijzend alsof hun vingers onzichtbare schilden projecteerden: "Ik haat hem". En als een echo: "ik haat haar". De rest van de dag graviteerden ze rond elkaar alsof hun nabijheid veiligheid bood. Ik kon me voorstellen dat ze thuis oeverloos kibbelen. Hij wil de oudste zijn alsof hij haar wil beschermen hoewel hij misschien deugnieterij verkiest. "Ik wil kunstenaar worden", opperde Mido met ingehouden trots. Het is Fatima die zich over hem ontfermt, wakend vanop een kleine afstand. Het gekissebis past bij hun leeftijd net zoals de ontluikende wijsheid.

Ze waren nog kinderen toen Daesh binnenviel in Mosul. De opmars van IS leek hen te ontgaan tot op de dag dat er mensen op straat lagen. Nog bloedende lijken, willekeurig als achteloos uitgestrooide lucifers, getuigden van recent geweld. Automatisch stapten ze verder naar school. Verbaasd (verdwaasd?) kwamen ze bij de schoolpoort waar bewapende zwartgeklede mannen hen terug naar huis stuurden.

Tijdens hun verhaal in de zandbak zou Fatima (toen 10j) haar broer en zichzelf in de scène plaatsen. Mido (8j) beleefde het alleen; de schrik slorpte hem op. De grote zus had de kleine broer onder haar hoede.

Denemarken, het land van aankomst in Europa ving hen op, zorgde voor een woonst en vader werkte. Er was geld, veiligheid en toekomst, dachten ze. Na twee jaar quasi-zekerheid klonk er een duidelijk "ingen", neen! De uitwijzing traumatiseerde meer dan de lijken op straat. Ze reisden naar Duitsland, "Nein", dan naar Frankrijk "Non". In die jaren en nog een Belgische procedure groeiden de kinderen groeiden op tot pubers. Zwartepieten met gezinnen.

Zowel Fatima als Mido besloten hun verhaal met een grote glimlach. Hun Odyssee was eindelijk afgelopen, ze kwamen thuis.

Asal 14j, Noord-Iran

Asals ogen flitsen heen en weer. Ze scant als het ware de omgeving alsof ze zich ervan wil vergewissen dat het veilig is. Het is een energieke, vrolijke meid, smartphone in de hand en zelfbewust. Ik vermoed ook intelligent.

Toen iedereen naar de getuigenis van Jakleen had gekeken, was zij de enige die het verhaal begrepen had.² De Nederlandse ondertiteling was voor hen te snel. Asal is Koerdisch en verklaarde het Koerdische dialect van de Yezidi te begrijpen. Het verhaal had haar zichtbaar geraakt. Ze schudde het snel van zich af; dat is wat je moet doen als er te veel op je af komt.

Ergens tussendoor lichtte ze ons in hoe het er in haar thuisland aan toe ging. "Mafia doen slechte dingen", vatte ze samen. Door de val van het oude regime kwam er ruimte vrij voor clans die over een gebied of wijk heersen als maffiosi. Het leven hangt af van de willekeur van die krijgsheren en overheden. Haar vader, politieagent, kreeg het aan de stok met die laatste.

Ze vertelde vlot en behendig al vond ze zelf haar Nederlands onbeholpen. Gebaren schetsten waar de woorden tekortschieten. Ze was een jaar of tien toen ze de lange vlucht ondernam met haar gezin. Het leek alsof het gisteren was; al die details.

Tijdens de opnames was ze een klaterende spraakwaterval die in de haar bemeten tijd toch haar hele verhaal kwijt wou: de lange, kronkelige vlucht van Iran naar hier. Ik dacht aan die post-apocalyptische films waar meedogenloze wezens op mensen jagen, hier gewoon grenspolitie, milities, medemensen. Gelukkig waren er ook die deugden. Ze tuimelden van de ene in de andere preciaire situatie, voortdurend opgejaagd en steeds weer die schrik. Het bleef me bij hoe ze ongewild een kleine held werd.

Kathleen Collijs, begeleidster

Ze nam die zaterdag tijd om enkele van haar pappenheimers te begeleiden voor het project van Lisa. Ze had vroeg moeten opstaan maar nam de lange reis naar Sint-Niklaas en de vermoeidheid er graag bij.

Kathleen, sportief gekleed als een coach, gaat ontspannen om met de pubers. Ze kent hen al een tijdje behalve Mido. Hij hoorde van het kunstproject en wenste mee te gaan, een kunstenares ontmoeten. De tieners lijken haar te vertrouwen als hun eigen familie. Ze voelen zich veilig bij haar. Tijdens de lunch werden er anekdotes uitgewisseld. Adham sprak Mido aan in het Arabisch, hun beider moedertaal. Het leek alsof hij waarachtiger wou klinken – 'wij begrijpen elkaar' (niet alleen omdat het Arabisch is). Kathleen liet hen begaan, gaf hen ruimte.

² Jakleen is het Jezidi-meisje dat getuigt over haar ontvoering in de documentaire 'LITTLE SURVIVORS', van Lotte Knaepen en Lisa Matthys. Jakleens getuigenis werd vertoond op Coup-de-Ville, 2020.

Lisa kent een Arabische kameleon woordje dat overal terugkomt: “*Khalas*”.³ Ze sprak het uit en de anderen lachten, een beetje betrupt op hun gewoonte. ‘Khalas’ als een koppelteken, het werkt ook tussen talen.

De sfeer zat goed: speels maar onderhuids ook ernstig. Na de lunch zouden ze hun getuigenis brengen. Kathleen zou hen verder onder haar hoede nemen terwijl wij ze één voor één forum gaven. Het speelse brak de ernst zoals suiker bitter verteerbaarder maakt.

Tegen de avond van een dag die langer duurde dan voorzien vertrok ze: de coach met haar team. Heel erg bedankt, Katheen.

Tot slot

Al zijn de rekwisieten schamel speelgoed van allerlei maten en gewichten, de tieners regisseerden het keurig tot beklijvende beeldvertellingen. Elkeen heeft een eigen taal, al gebruikten ze gulzig hun nieuwverworven Nederlands. Ik zag ze denken toen ze de keuzes maakten even voor de camera’s zouden lopen. En vertellend snel kiezen en in het zand plaatsen bij iedere wending. Een tipi werd een huis of elders een school, een steen een rots. Mosuls doden, de grote muur en de Middellandse Zee kan je reeds zien op enkele stills: fragmenten van een avonturenfilm, maar voor altijd echt.

³ Khalas, Halas, een passe-par-tout woord met vele betekenissen: “Genoeg”; “Stop het”, “Ik begrijp het”, “OK, we hebben een deal”, “Klaar”, “Nee, bedankt”, “’t Is goed”. Zie: eastraveller.wordpress.com/2013/02/19/top-3-arabic-words-of-all-my-times/